

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АРХЕОЛОГИЯ ВА БУХОРО ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ

(Энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛАРИ

2024 йил 10 май

Бухоро – 2024

Илмий-амалий анжуман Бухоро тарихи, манбашунослиги, тарихшунослиги, археологияси, этнографияси, нумизматикаси, шаҳарсозлиги, маданият ва санъати соҳаларида амалга оширилаётган энг янги илмий натижаларни илмий жамоатчиликка етказиш, фан ва таълимнинг узвий боғлиқлигини кучайтириш мақсадида Бухоро давлат университетида **2024 йил 10 май** куни **“БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ” (ЭНГ ҚАДИМГИ ЗАМОНЛАРДАН ҲОЗИРГАЧА)** мавзусидаги Республикао микёсида илмий-амалий конференция белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

Ушбу илмий тўплам кенг илмий жамоатчилик, Бухоро тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар, магистрантлар ва талаба ёшларга мўлжалланган

Масъул муҳаррир:

БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

Ҳ.Ҳ.Тўраев

Таҳрир хайъати ва аъзолари:

О.Х.Ҳамидов - Бухоро давлат университети ректори, и.ф.д., профессор
Т.Х.Расулов - илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, ф.ф.д., профессор
А.А.Болтаев - Тарих в юридик факультети декани, ф.ф.д., доцент
Ф.У.Темиров - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д (PhD) доцент
С.И.Иноятов – Бухоро давлат университети профессори, т.ф.д.
М.И.Ниязова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
М.Б.Қурбонова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
Ф.Ҳ.Бобожонова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
А.Ҳ.Болтаев - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.ф.д (PhD)
Б.Б.Болтаев - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси, т.ф.ф.д (PhD)
О.И.Ражабов - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси,
Ш.Ў.Носиров – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси,

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

Темиров Ф.У. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири
Умаров Б.Б. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси
Носиров Ш.Ў– Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси

Мазкур тўплам Бухоро давлат университети Илмий Кенгашининг 2024 йил 4 майдаги
9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

*Илмий-амалий анжуман материалларида ёритилган тарихий жараёнлар,
маълумотлар, чиқарилган хулосалар, манба ва адабиётлар учун муаллифларнинг
ўзлари масъул ва жавобгардир*

Бухоро тарихи масалалари (энг қадимги замонлардан ҳозиргача)
ПОЙКЕНТ МУЗЕЙИ - АНТИК ВА ИЛК ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ТАРИХИДАН
СЎЗЛОВЧИ МУЗЕЙ

Очилов Алишер Тўлис ўғли
БухДУ доценти, т.ф.ф.д. (PhD)

Ўзбекистонда туризмнинг ривожланиши ёлида қилиниётган ишлар сабабли, бугунги кунда Бухоронинг туристик салоҳияти тобора дунё ҳамжамиятини ўзига тортяпти. Туризмни ривожланиши, туристларни ўзига тортаётган маскан бу албатта музейлардир. Шундан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки Музейлар маданият масканидир.

Музейларни шартли равишда икки турга бўлишимиз мумкин.

Булар: 1. Замонавий музейлар. 2. Традицион (анъанавий) музейлар.

Замонавий музейларларда асосан замонавий технологияларни тақдим этади.

Традицион (анъанавий) музейлар эса асосан билимни, қадимийликни ва тарихни келажакка етказадиган асосий маскандир. Бундай музейлар фақатгина экспонат сақланадиган жой эмас, балки амалий машғулот ва илмий тадқиқотлар ўтайдиган жой ҳамдир.

Шундай музейлардан бири Бухоро шаҳридан олтмиш чақирим жанубий - ғарбда Қорақўл туманининг Шўрабод МФЙ худудида жойлашган Қадимги Пойкент археологик ёдгорлигидан топилган топилмалар сақланадиган Пойкент музейидир.

Пойкент харобаларида XIX аср охиридан археологик тадқиқотлар бошланиб, бу жараён ҳозирги кунга ҳам қизғин амалга оширилмоқда.

Археологик тадқиқотлар натижасида Пойкентдан топилган ашёларнинг аниқ сони ҳақида етарлича маълумотлар қайд қилинмаган. Бунинг сабаби шундаки бу ерда тадқиқотлар Чор Россияси давридан бошланган. Собиқ шўролар замонида ҳам топилган ашёлар мамлакатнинг бошқа шаҳарларига олиб кетилган. Фақатгина Ўзбекистон Республикаси мустақилликга эришганидан кейин топилган ашёлар Бухоро давлат музей-қуриқхонасига топширилган. Бугунги кунда бу ерда 10000 га яқин ашёлар тўпланган.

Тўпланган ашёлар музей илмий ходимлари ва тегишли мутахассислар билан биргаликда тўла илмий жиҳатдан ўрганиб чиқилган. Натижада Ўзбекистон Фанлар Академияси олимлари ва Бухоро илмий жамоатчилиги вакиллари таклифлари асосида, Қадимги Пойкент шаҳри яқинида «Қадимги Пойкент тарихи» музейи ташкил этиш тўғрисида Бухоро вилоят ҳокимининг 2000 йил 1 майда № 73 – ф сонли фармойиши қабул қилинган.

Музей катта зали экспозицияси X асрга оид сопол бўлагига ёзиб қолдирилган ёзув билан бошланади. Сопол бўлагига: “Бисмиллаҳур ал Роҳманир Роҳийм”, яъни “Дунёда ҳам охирадда ҳам раҳмат қилувчи Оллоҳу таъолонинг номи билан бошлайман бу ишни”, дейиладиган Қуръони Каримнинг биринчи сураси бошланиши, қора тушда ёзилган.

Витринада қўйилган сопол парчаларида ўша даврдан бизгача етиб келган арабча ёзувлар намоиш қилинган.

Маълумки дастлабки даврларда араб ёзувини ўрганиш, ёзиш қийинчилик билан кечган бўлса керак. Шу сабабли ҳам, айрим жумла ва сўзлар нотўғри ёзилган. Бу ерда қўйилган сирланган идиш парчаси ва бўлагига араб насх хатида, идиш хошиялари ва баъзи ўринларига араб ёзувлари ҳам туширилганлигини кўрсатади.

Булардан ташқари, ёзув анжомлари шишадан ишланган сиёҳдан, кружкасимон сиёҳдон, қаламдонлар ҳам Пойкент аҳлининг IX-XI асрлардаги ёзув анжомлари қандай бўлганлигидан гувоҳлик беради.

Витринадан ўша давр давлатчилигига хос бўлган пул муомаласини ифодаловчи Сомоний ва Қорахонийлар ҳукмдорлиги даврида зарб қилинган танга пуллар жой олган.

Иккинчи витринадан жой олган сиркор сопол идишлар ва улардаги безаклар юқоридагиларни тасдиқлаб турибди.

VIII аср охири – IX аср бошидан Мовароуннаҳр шаҳарларида сиркор сопол буюмлар пайдо бўлди ва кейинчалик кенг расм бўла бошлади. IX-XII асрлар давомида сиркор сопол

буюмлар тайёрлаш бадий камолига етди ҳамда юксак техникавий сифатига эришди. Мовароуннахрнинг кулолчилик санъати марказлари айни шу даврда шаклланди. Бу марказларнинг асосийси Афросиёб эди. Ўша маҳалда Шош, Фарғона, Чағониён каби марказлар қаторида ҳақли равишда Пойкент шаҳри ҳам турганлиги бир қатор иккиланишлардан сунг, 2003 йилда ўтказилган археологик қазиларда ўзининг якуний исботини топди. Топилган махсус хумдон ва унда сиркор идишларни пиширишда фойдаланилган сепоядаги буёқлар ва сиркор қолдиқлар бундан далолат бериб турибди.

Учинчи витринада шакл ва расмлари бадий камолга етган, сополи сиркорлиги ва буёғининг юқори сифати билан такрорланмас бўлган идишлар ва уларнинг бизгача етиб келган парчалари қўйилган. Улардаги юксак дид билан солинган ўсимликсимон, хандасавий, эпиграфик ва зооморф тасвирлар бугун ҳам ўз жилосини йўқотмаган. Бу даврдаги буюмлар тасвир юқори маҳорат билан чизилгани, нафис уйғунликда берилгани билан ажралиб туради. Бу ҳол моҳир кулоллар билан бир қаторда махсус мусаввирлар ҳам бўлганидан далолат беради.

Тўртинчи ва бешинчи витриналарда сопол буюмлар тайёрлашда ишлатиладиган турли ҳажмдаги қолиплар ва буюмларга безак беришда фойдаланиладиган мосламалар, буюмлар сиртига тушириладиган тамғалар намуналари намойиш қилинади.

Бу яхлит коллекция X аср охири XI аср бошларига мансуб бўлиб, 2000 йил қазилари чоғида Шахристон II мавзеига дахлдор №8 хонадонидан топилган. Хонадон соҳиби кулол уста ёки шу соҳага дахлдор киши бўлган. У алоҳида бир хонага махсус сандиқда, тайёр қолиплар ва бошқа кулолчилик анжомларини яшириб қолдирган.

Асосий зал юқори қисмининг ўнг бурчагида X-XI асрларга хос амалий санъатнинг яна бир нодир намунаси осиб қўйилган. Бу экспонат ҳам ганч ўймакорлиги санъати маҳсули бўлиб қисман сақланиб қолган. Панел чап томони ўрта ва қуйи қисми бордюри (ҳошия), марказий қисми ён томонларга қараганда бир мунча ичкарига кирган ҳолатда, ўсимликсимон нақшлари қизил охра бўёғи билан бўялган. Сақланиш ҳолатига кўра бу ганч панно ҳам меҳробни эслатиб туради.

Катта зал чап томон кичик витринасида заргарлик буюмлари намойишга қўйилган.

IX-XI асрларда бадий хунармандчиликнинг бошқа турлари сингари заргарлик санъати ҳам ривожланиб, бир қатор янгича услубий ўзгаришларга учраган. Паррандалар, ҳайвонларнинг ўйма ва чекма тасвири туширилган кўплаб бронза буюмлар беағида ислимий-гириҳ нақшлар устун кела бошлаганини кўриш мумкин. Бу даврда куйма кумуш, бронза, мис буюмлар-туғмалар, камар қоламалари, билагузуклар, узук ва исирғалар кенг расм бўлган.

Пойкентдан топилган ва витринадан жой олган мис ва жездан ясалган аёлларнинг пардоз – андоз буюмлари, тақинчоқ намуналари, зеб – зийнат буюмларига қадаладиган қимматбаҳо тошлар, чиғаноқ, гагат ва шишадан ясалган мунчоқлар шодалари, эгар жабдуклар, жангчилар кийими ва камарларга қадаладиган мис ва жездан ишланган безаклар билан бир қаторда, суяктарошлик санъати намуналари ясси ва конуссимон туғмалар, аёллар соч тўғноғичлари IX-XI асрлар заргарлик ва суяктарошлик санъати намуналаридир.

Музейнинг иккинчи кичик зали ҳам IX-XII асрларга оид бўлиб, ўша давр умум минтақа ва Пойкент шаҳрига хос баъзи жиҳатлар масалан металга ишлов бериш, сиркор сопол ишлаб чиқариш техникаси IX-XII асрларга хос уй-рузғорда фойдаланилган сопол идишлар, болалар учун ишлаб чиқарилган, уларнинг дунёқараш, эстетик дидини шакллантиришда кўмаклаша оладиган ўйинчоқлар ва бошқаларни ёритишга ҳаракат қилади. Ушбу залга кираверишдаги чап томондаги витринада 2000 йил дала сезони даврида археологлар томонидан II Шахристон, Б-8-9 объекти №7 уйдан топилган металга ишлов берувчи устанинг иш қуроллари ва ясаган маҳсулотлар намуналари қўйилган.

Залга эшикдан киравериш рўпарасидаги витринада сопол буюмлар пиширувчи хумдон макети қўйилган, махсус коромисло (илгич) лар, илгичларга уста томонидан

ясалган чироқлар, кўзачалар, шақилдоқлар осиб қўйиладиган бўлган. Бу хумдонда кўк ранг сир бериб ишланган маҳсулотлар пиширилган.

Залнинг учинчи ва бешинчи витриналаридан IX-XII асрларга оид уй-рўзғорда фойдаланилган сопол идишлар намойиш қилинган. Булар сирасига хурмача, товоқлар, хўқача, қозонлар идиш қопқоқлари, стакан, кружкалар, мустаҳара, дастурхон тагликлари ва бошқалар киради.

Тўртинчи витрина марказидан қазишлар натижасида топилган X-XI асрларга оид шиша буюмлар қолдиқлари ўрин олган. Бу даврда Пойкент шаҳри қуйи Зарафшон минтақасида шиша маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи йирик марказга айланган. Пойкентдан шишадан санъат асари даражасидаги ноёб буюмлар ишлаб чиқарилган. 1984 йилдаги қазишлар чоғида шиша буюмлар ишлаб чиқарилган бир қанча ўчоқлар ва мосламалар қолдиқлари очиб ўрганилган. Шиша идиш-товоқлар, кимёвий идишлар, атир шишалар, бошқа уй рўзғор идишларини ишлаб чиқариш урф бўлган. Уларда тасвирий мотивлар кам учрайди, мавжудлари унча мураккаб бўлмай пуфлаш ёки қолипда босиш йўли билан тайёрланган.

Витринада аламбиклар деб аталувчи шишадан ясалган химиявий идишлар намуналари ҳам қўйилган бўлиб, 1980 йиллар бошларида Пойкентда очилган «Пойкент дорихонаси»дан топилган 12 дона шу хилдаги идиш намуналаридандир. Кўк рангли шишадан тайёрланган, 6-9см ли найча бириктирилган бу идишлар аксарият ҳолларда тиббий ва химиявий мақсадларда фойдаланилган бўлса ажаб эмас.

Музейнинг учинчи зали Пойкент шаҳридан топилган Сўғд даври ёдгорликларини ёритади, будда ҳайкалчаси, Анахита ҳайкалчаси, ўзида сўғдийлар уй- рўзғор ҳомийси бўлган худони тасвирлаган, лойдан ишланган фриз, Пойкентликларнинг диний эътиқодларини ёритувчи оstadон қолдиқлари, Сўғд рангтасвир санъатининг намунаси сифатида тасвирланган деворий расм қолдиқлари, V-VIII асрларга оид сопол буюмлар қўйилган бўлиб, улар орасида сичқонқопқон алоҳида ўрин тутган.

Туртинчи витринада сўғд давридаги бой хонадонлар уйларига ишланган безак намунаси қўйилган. Хонадон безаклари оддий лойдан қуйилган фризлар бўлган. Улардан колонналар, капитель, карнизлар ва деворларга махсус ҳошиялар солишган. Уларда ўсимлик орнаментлари, кушлар, айниқса товус тасвирлари ифодаланган.

Тўртинчи зал Пойкент микроҳасининг қадимги ва антик даврлардаги тарихини очиб беради. Бу ерда Қадимги Пойкент шаҳри атрофларидан топилган, ибтидоий жамоа қуйи босқичларида яшаган одамларнинг жанг ва меҳнат қуролиларини, бронза даврига оид камон учлари, воҳада ибтидоий тўқимачилик мавжуд бўлганини илмий тасдиқловчи урчук бўлаги алоҳида осма витринада намойиш қилинади. Деворий монументал рангтасвир санъатининг 4-5 асрларига оид, ўзида эътиқод саҳнасини акс эттирувчи деворий расм парчаси, Зардуштийлар ибодатхонасидан топилган, диний эътиқод маросимларини бажаришда фойдаланилган буюмлар, мелодий эра бошларига тааллуқли жанг қурол яроқлари намуналари, антик ва эрамиз бошларидаги тангалар намойишга қўйилган.

Музейнинг диаграмма залида Қадимги Пойкент шаҳрининг сақланиб қолган суратлари, археологик қазишлар жараёнини тасвирловчи фотосуратлар намойиш қилинган.

Бу ерда ўрта аср Пойкент шаҳри девори ва ундаги қўриқлаш миноралари реконструкцияси ишланган бўлиб, бу ишни Россия Давлат Эрмидажи архитектори Л.Кулакова ва Н.Негматовлар бажаришган.

Хулоса ўрнида шунини такидлаш жоизки, Пойкент музейи Бухоро воҳаси тарихини ёритиб берадиган бой маданий тарихга эга маскандир. Бу археологик ёдгорлик ва ундаги топилган топилмалар жойлашган археологик музей туризмнинг ривожланишида ўз ўрнига эга музейлардан биридир.

О.Х.Хамидов. Қадимий ва ҳамиша навқирон Бухоро илм-фан ва маданият ўчоғи.....3

Сулаймон Иноятов. БУХОРО ФИДОЙИ ЖАДИДЛАРИ ҲАРАКАТИ: ТАРИХ ВА ТАҚДИР	5
Фаррух Темиров, Раъно Раҳимова. БУХОРО ВИЛОЯТИ, ЖОНДОР ТУМАНИДА ЖОЙЛАШГАН “УШОТ” ВА “СОМОНЧУҚ” ҚИШЛОҚЛАРИ ТАРИХИ ҲАҚИДА	15
A.N. Boltayev, O.I. Rajabov. PROFESSOR N.N.TO‘RAYEV – BUXORO TARIXI TADQIQOTCHISI	17
Фаррух Темиров. 2023 йилнинг 20 сентябрда Бухоро давлат музей кўриқхонаси ва Бухоро давлат университетидида “Бухоро тарихи масалалари: тарихий – маданий меросимизни ўрганимиз” мавзусида Республика миқёсидаги илмий семинар ва унинг натижалари хақида	19

1-ШЎБА. БУХОРОНИНГ ҚАДИМГИ, ИЛК ВА ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ (АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОГРАФИЯ, ШАҲАРСОЗЛИК, ИЛМ-ФАН, САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ).....22

Отахўжаев Азимхўжа Музаффарович. БУХОРОНИНГ ҚАНҲ ДАВЛАТ УЮШМАСИДАГИ ЎРНИ.....	22
Комилжон Раҳимов. ЎРТА АСРЛАРДА БУХОРОДА КУТУБХОНАЛАР ВА КИТОБ ДЎКОНЛАРИ ВА УЛАРДАГИ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИ	25
Shodiyeva Shahlo Soliyevna, Umedov Xurshidbek Jamshid o‘g‘li. SO‘G‘D KONFEDERATAYASIDA DAVLAT BOSHQARUVI	29
Очилов Алишер Тўлис ўғли. ПОЙКЕНТ МУЗЕЙИ - АНТИК ВА ИЛК ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ТАРИХИДАН СЎЗЛОВЧИ МУЗЕЙ	33
Даминов Набижон Абдуолимович. ДОБУСИЯ ҚАЛЪАСИ ТАРИХИ.....	36
Вафоёева Сарвиноз Умиджон қизи, Ahmadov Ahmadjon Asror o‘g‘li. BUXORO VOHASINING ILK SHAHARLARI:POYKENT VA VARAXSHA	40
Narzulloev Farrux, Ahmadov Ahmadjon Asror o‘g‘li. BUXORONING ANTIK VA ILK O‘RTA ASRLAR TARIXI (POYKENT MISOLIDA)	42
Шокирова Ферангиз Фурқат қизи, Rajabov Oybek Iskandarovich. ILK O‘RTA ASRLARDA DAVLATCHILIK VA BOSHQARUV	45
Islamova Qunduz. BUXORONING QADIMGI, ILK VA O‘RTA ASRLAR DAVRI TARIXI MASALALARI.....	47
Hikmatova Salomat Hamza qizi, Ahmadov Ahmadjon Asror o‘g‘li. BUXORONING ZAMONBOBO YODGORLIGI MODDIY MADANIYATI.....	49
A‘zam Boltayev, Hamroyev Bekzod. BUXORO TUMANIDAGI ETNOTOPONIMLAR TARIXI.....	51
Umarov Baxtishod. BUXORONING SOMONIYLAR MARKAZIGA AYLANISHI MASALASI.....	53
Juraqulov Muhammadamin Shohtamovich. SOMONIYLAR DAVRIDA KUTUBXONA VA KITOBDORLIK TIZIMI	56
Samaneh Khalili Far, Abbas Iqbal Mehran. INVESTIGATING THE ROLE OF SAMANI RULERS IN THE ART OF PAINTING IN THE SCHOOL OF BUKHARA.....	60
Narimonov Murodillo Ismat og‘li, Utayeva F.X. SOMONIYLAR DAVLATIDA ILM-FAN, MADANIY HAYOT VA DIN	71
Ozodova O‘g‘iloy Davron qizi, S.A.Toshtemirova. QORAXONIYLAR DAVRIDA BUXORO SHAHRIDA SHAHARSOZLIKNING RIVOJLANISHI	73
Xo‘jageldiyev Ibodulla Mamaradjab o‘g‘li. BUXORO ME‘MORCHILIGI.....	74
Shodiyeva Shahlo Soliyevna. AMIR TEMURNING OILASI VA OILAVIY HAYOTI: HOKIMIYATINING GENEALOGIK LEGITIMLASHUVI.....	78

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ
(Энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛАРИ

2024 йил 10 май

“Садриддин Салим Бухорий” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Адади 20 нусха. Ҳажми 522 бет. Формат А4. Буюртма 256. 2024 йил.